

Irma Sztáray

Posljednje godine carice Elizabete

S njemačkog prevela
Branka Grubić

Irma Sztáray: Posljednje godine carice Elizabete

Biblioteka Stilit

Urednik Marko Gregur

Naslov originala: *Aus den letzten Jahren der Kaiserin Elisabeth*

© za hrvatsko izdanje Neolit, 2026.

© za prijevod Branka Grubić i Neolit, 2026.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez pisanog dopuštenja nakladnika.

Otisnuto u siječnju 2026.

ISBN: 978-953-8563-12-6

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske

Knjiga je objavljena
uz potporu Grada Koprivnice

Predgovor

Godine brzo prolaze. I kako teku, osjećam kao da je zrak kojim me njihova razmahana krila oplakuju sve hladniji.

Drhtim od hladnoće. Vlažna jesen, hladna zima, ne više tako daleke, šalju mi svoje tužne pozdrave.

Obuzeta takvim mislima, izvadila sam pisma koja sam pisala majci i pokušat ću ih iskoristiti za knjigu počasti, pisanje koje sam posvetila najtežim trenucima svojega života.

Sva pisma napisana su u danima koje sam provela u službi naše uzvišene gospođe, carice i kraljice Elizabete; ona su izvor ovih zapisa i vjerno je prate sve do groba.

Znam da nisam osoba od pera, ali ipak osjećam da je bilo dobro što sam to učinila.

Sretnik, koji će jednoga dana imati priliku uvijekječiti za buduće naraštaje uzvišeni lik naše vladarice u punoj istini njezine blistave poetične pojave, može se također poslužiti ovim skromnim zapisima, u njima će naći podatke bez kojih njezina slika ne bi bila potpuna, otkrit će ono što izvire

iz dubine njezine blagoslovljene duše. Veseli me pomisao što ću na taj način postati suradnica onog sretnog umjetnika i što ću svojim oduševljenjem njome sudjelovati u dostojnom prikazu lika naše carice.

Szobránc, 10. rujna 1909.

Irma grofica Sztáray

1.

Kolovoz 1894.

Pismo iz Ischla. Nikad mi prije poštar nije donio radosniju vijest. Ono što sam osjećala nakon čitanja tog pisma, može naslutiti samo onaj komu je najmanje jedanput bilo dano da, kao nakon iznenada izgovorene čarobne riječi, vidi ispunjenje tajno njegovane vrele žudnje.

Neprestano sam čitala to pismo osjećajući kako je moje sunce doseglo zenit.

Da sam u tom trenutku imala pred sobom knjigu sudbine, vjerojatno je uopće ne bih primijetila, ne bih zavirila u nju jer sam bila silno zaokupljena svojom sadašnjošću. A dan, kad je to pismo doletjelo u moj tihi dom u Szobráncu, pokazao se gotovo kobnim.

S veselim društvom bila sam na izletu kod dražesnog jezerca Meerauge. Pri vožnji uzbrdo kotač mi je zahvatio haljinu i povukao me za sobom. Našla sam se u životnoj opasnosti. Srećom, vozač je uspio u posljednji čas zaustaviti kola. Haljina mi

je bila poderana, ali nisam zadobila nikakve ozljede, samo sam se jako uplašila.

Bila sam pod dojmom tog događaja dok sam, vrativši se kući, radosno čitala pismo iz Ischla. Njezino Veličanstvo carica i kraljica pozvala me k sebi i ujedno pitala osjećam li dovoljno snage u sebi da je pratim na dalekim putovanjima koja je planirala za ovu zimu. Ah, u tom sam trenutku osjetila da imam snage otići s njom na kraj svijeta!

Što sam odgovorila?

Sutradan sam otputovala u Ischl.

Osjećajući se pomalo nesigurnom, što je bilo i razumljivo, sišla sam na peronu u Ischlu, odakle sam se dvorskim kolima odvezla u carsku vilu. Na dvoru je upravo bila poslužena večera. Primila me gospođa Ida von Ferenczy, žena koja je čitala Njezinu Veličanstvu carici, i koja je svojom nježnom prirodom i srdačnim dočekom na mene djelovala smirujuće.

Je li uopće čudno, pomislila sam, što sam tako uzbuđena? Kao da sam se probudila iz sna, a sad se nalazim pred željenim ciljem! Služit ću onoj koju sam do sada izdaleka i s poštovanjem pratila samo u mislima! Budući da se danas nalazim pokraj nje, osjećam puno značenje tog trenutka; srce mi tuče, a duša podrhtava. Pa ja uopće ne poznajem caricu.

Popodne sam provela s groficom Mikes, dvorskom damom Njezina Veličanstva. Sa zahvalnošću se sjećam toga što mi je baš ona tijekom šetnje dala prve upute za moju buduću službu.

Sjećam se kako su mi se iz tih dobronamjernih, podrobnih pouka odmah urezala u dušu dva karakteristična trenutka.

Prvo, da je Njezina Visost carica Elizabeta voljela samo izravne, otvorene ljude i često dopuštala po koju neugodnu riječ, ali samo ako je bila istinita; dalje, da je s obzirom na svoje osjetljive živce očekivala od okoline bezuvjetnu suzdržanost i smirenost koja je djelovala blagotvorno. Vjerovala sam da ću moći zadovoljiti prvi uvjet, a za ispunjenje drugoga uzdala sam se u Boga i zarekla se na najveću moguću suzdržanost. Sutradan ujutro primila me grofica Mikes i rekla mi da ću najvjerojatnije još tijekom dopodneva biti predstavljena te mi savjetuje da se pravodobno priprelim. No samo što je izgovorila te riječi, već je stigla zapovijed da dođemo odmah jer nas Njezina Visost očekuje.

Tako se dogodilo da više nisam mogla otići ni u svoj stan. Grofica mi je pomogla tako što mi je dala svoju odjeću, pa sam u tuđoj haljini prvi put stupila pred caricu.

Veliki je trenutak došao.

Uznemirena srca stajala sam sa svojom pratnjom na uglu vile i ubrzo ugledala Njezinu Visost; carica je šetala. Ispod njezina velikog bijelog obođa razlilo se svjetlo na raspuštenu valovitu kosu, koja je poput svjetlucavog ovoja krasila njezinu kraljevsku pojavu. Okrenula se, mi smo joj prišle i dvorska me dama predstavila.

U sebi je imala nešto očaravajuće. Kad se njezin tužan, svijetao pogled prvi put spustio na mene, stajala sam kao pred nadnaravnim bićem, osjećajući kako sam manje vrijedna i obična. Ne znam je li ona to primijetila, no priskočila mi je u pomoć svojim dražesnim smiješkom koji je očaravao i – oslobađao. To je bila jedinstvena, nezaboravna audijencija.

Pitanjima koja mi je postavljala i odgovorima na moja pitanja visoka me gospođa nastojala upoznati iznimno ljubazno i neposredno.

Moj strah raspršio se poput magle pod sunčevim zrakama. Osjećala sam blizinu velike i dobre duše koja me ohrabrila i uzdigla.

Shvatila sam da nikad neću dostići visinu njezina leta, a ipak sam se osjećala kao da me njezina dobrota uzdiže.

Osjećala sam njezinu pobjedničku moć i već tada, pri prvom susretu, dala sam joj cijelu svoju dušu, posredstvom one neodoljive privlačne sile duša koje streme višim ciljevima.

Na rastanku me carica poljubila. Kako li sam samo bila sretna!

Da je u tom trenutku pao veo sudbine i da sam ugledala posljednju postaju te Kalvarije, i tada bih pošla s njom.

Još sam dugo pogledom pratila lijepu caricu koja se udaljavala, a onda sam i sama otišla. U tom je sretnom trenutku bila zapečaćena moja sudbina – zapečaćena crnim pečatom.

Istoga dana bila sam pozvana za dvorski stol, ali ondje nije bilo carice. Sjedila sam pokraj malog bavarškog princa Konrada i bila oduševljena njime jer je bio jednako vragolast kao i oni vražići te dobi koji nisu bili rođeni u purpuru. Odgajali su ga vrlo strogo. Nije dobio kolač dok nije pojeo pečenje, a meni se sviđala domišljatost kojom je Konrad tu prisilu dijelom izbjegavao, a dijelom je nadmudrivao.

Duboko me se dojmila izvrsna susretljivost našeg uzvišenog cara prema damama; on ih je uvijek puštao da prve uđu u dvoranu i uvijek uzimao hranu tek nakon dame koja je predsjedala, pa makar ona bila i najmlađa za stolom. S obzirom na to ponašanje, često sam čula primjedbu kako Njegovo Veličanstvo nije bio samo veliki vladar, nego i prvi vitez. Ali u pitanju je nešto više, a to je urođena carska otmjenost!

Naše putovanje počelo je prvoga dana u prosincu. Napuštajući dvorac odvezla sam se, popraćena dobrim željama svojih kolegica i poznanica, do željezničkoga kolodvora, kamo je nakon nekoliko minuta stigla i carica.

Car se toplo i srdačno oprostio od Njezine Višosti, a zatim i meni uz nekoliko dobronamjernih riječi pružio ruku, nakon čega smo otputovale.

Činilo mi se kao da me posebnim vlakom kotač sudbine odvodi odande i da je od toga trenutka moja sudbina zauvijek bila nerazdvojno povezana s caričinom.

Probudila sam se, a jutro je bilo prekrasno. Nebo i zemlja zračili su posebnim sjajem, čak je i krš svjetlucao i sjajio snijegom prekrivenim vrhom po krajoliku kojemu se već smiješilo ljeto.

Debela zraka tog svjetla padala je na boravište ovjekovječenog cara Maksimilijana, na lijepi dvorac Miramare, gdje smo upravo stigli. Ruže su još bile u punom cvatu. Kako bi bilo lijepo ostati dulje tu gdje je poetska okolina tako dobro odgovarala caričinu biću! Nažalost, ostali smo samo nekoliko sati; ondje u malom zaljevu ispod dvorca već se njihala bijela jahta *Miramare*. Ona čeka nas, da nas odveze u azurni beskraj.

Došao je trenutak ukrcavanja. Kroz špalir časnika popeli smo se na palubu.

Zapovjednik Wachtel predstavlja gospodu visokoj dami, koja za svakog ponaosob ima ljubaznu riječ, a zatim moli dopuštenje za davanje znaka za polazak.

Carica je dala dopuštenje i odmah krenula na šetalište na palubi, namijenjeno samo njoj, odakle je promatrala isplovljavanje.

S tog mosta, dugačkog otprilike pedeset koraka, carica je promatrala skladnu igru i bučne borbe elemenata; tu je običavala slušati kako joj čitaju iz knjiga kad bi se umorila od hodanja palubom ili svojoj neprestano živahnoj mašti poželjela dati nekakav drugi smjer.

Gledajući je kako hoda tamo-amo, nisam mogla skrenuti pogled s nje. Činilo se kao da su na

njezinu vitkom tijelu izrasla krila, a blistav pogled odavao je da joj se duša uzdigla do praga vječnosti, lišena svih okova, do neizmjernoga, do tajanstvenog.

Podigla su se sidra. Kao da je taj lanac zazvečao u mojem srcu i izvukao me iz sigurne, mirne luke. Ploveća palača, blago se njišući, veličanstveno napušta zaljev dok vodene ptice u velikom broju nemirno kruže oko broda.

To bučno lepršanje galebova i vjetar koji je upravo zapuhao, ali još ne podiže valove, nego samo izaziva titraje u moru, bude moje najcrnje slutnje.

Što se sve može dogoditi? Ubrzo se podigla oluja. Nebo zna odakle su se odjednom pojavili teški oblaci i odakle je tako divljom snagom zapuhala bura. Samo sam čula kako je šumjelo, puhalo i vidjela kako su se dizali valovi, i nakon sat vremena naša se jahta morala boriti protiv bijesne morske oluje.

Njezina Visost zacijelo je osjećala kakve sam teške trenutke tada proživljavala. Otrgnula sam se od svoje prošlosti, od svojeg života koji je tekao mirno, a preda mnom je bila nesigurnost, preda mnom je bilo more, veliko i nepoznato, neprijateljski raspoloženo prema meni.

Kraljica je zavirila u moju dušu. Pozvala me k sebi. Pokraj nje, šecujući palubom, pomno sam slušala njezine riječi. Osjećala sam da mi ona želi osvjetliti dušu. Glas joj je bio umilan, blag, riječi

ohrabrujuće i nježne. Gledala me dobroćudno, kao da gleda uplašeno dijete dok s nekoliko lijepih riječi nastoji odagnati jad i strah iz njegove duše. Samo velike, dobre duše shvaćaju kako takve riječi blagotvorno djeluju na naše osjećaje. A ni to joj nije bilo dovoljno; dala je krila mojoj duši kako bi joj omogućila da diveći se sudjeluje u buđenju prirode.

Za divljenje lijepim prizorima nalazila je najdragocjenije riječi, govorila je kao svećenica prirode, koja produhovljenim licem u oluji i opasnosti svojoj gospodarici objavljuje evanđelje koje će pokrenuti dušu. „Samo se okrenite k njoj, upoznajte uzvišenu veliku posrednicu! Samo mi ona dostojno govori o Bogu. Ona je moja jedina zagovornica kod Njega!“

Oluja se nije smirivala, a ujedno je izgledala kao uzvišena, dostojna pratnja tog lijepog otkrivenja. Brod *Miramare* ponosno se držao, iako se činilo da mu prijete velika opasnost, kao što se moglo jasno iščitati iz zabrinuta lica neustrašivog zapovjednika Wachtela. I tu sam opet imala priliku baciti pogled u caričinu dušu. Vidjelo se kako je živnula s pojavom oluje, diveći se razigranim mijenama boja oko sebe, svjesna odgovornosti koja je optećivala zapovjednika, kako se lišila tog rijetkog igrokaza prirode i dopustila da se vratimo i sklonimo u pulsku luku. Ondje smo čekali dva dana.

Oluja je, međutim, bješnjela sve jače. Visoka žena umorila se od čekanja, pa je naša poetski za-

početa plovidba morem na koncu završila običnim putovanjem željeznicom od Pule do Marseillea, koje je brzim vlakom trajalo gotovo tri dana. Carica uopće nije voljela putovati željeznicom jer se tako morala odreći kretanja i čistoga zraka. Koráčala je tamo-amo hodnikom kola za spavanje i, ne obazirući se na ostale putnike, gledala kroz prozor prirodu kroz koju smo prolazili, slike koje su se neprestano mijenjale. Gornja Italija s Venecijom i starim zvonikom, rodni grad Romea i Julije, lijepo jezero Garda s Alpama u pozadini, Milano sa svojim uskim tornjevima pojavljivali su se i nestajali u maglovitom velu jesenjeg dana. Tu i tamo carica bi naišla u moj kupe i s iskrenim zanimanjem pitala me ne umara li me to dugo putovanje.

Njoj samoj takva putovanja nisu bila zamorna, samo je katkad bila nestrpljiva, pa joj je njezin učitelj grčkoga morao nešto čitati.

U Marseille smo stigli u šest sati ujutro. Prethodne večeri Njezina Visost carica rekla mi je da budem spremna na podulju šetnju gradom. Tom prigodom prvi je put provjerila moje turističke sposobnosti. S jednim vodičem otišle smo u Notre Dame de la Garde, hodočasničku crkvu pomoraca. Ona se nalazi na visokom brdu poput vladarice snijegom prekrivenih brda i grada, poput svjetionika s kojega puca pogled daleko na more, koji ohrabruje i pokazuje put onima koji se bore s valovima.

Naš vodič pokazao nam je dizalo koje je bilo spremno za nas, ali mi smo se popeli pješice.